

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Apsisprendimo ir ryžto žmogus

2013-02-04

ŽURNALAS: METAI

TEMA: Atsiminimai. Dienoraščiai. Laiškai

AUTORIUS: Algimantas Baltakis

DATA: 2013-02

Apsisprendimo ir ryžto žmogus

Algimantas Baltakis

Keli štrichai Vandos Zaborskaitės portretui

Minint Meilės Lukšienės aštuoniasdešimtmetį, Vanda Zaborskaitė pasveikino savo kolegę ir bendražygę straipsniu „Apsisprendimo ir ryžto žmogus“ („Dialogas“, 1993 08 20). Man regis, tokia bičiulės charakteristika taikliai apibūdina ir ją pačią.

Kai Vanda Zaborskaitė tvirtina: „Meilė Lukšienė – labai plastiškas, labai dinamiškas žmogus, greitai ir taikliai reaguojantis į kintančias situacijas, bet drauge išlaikantis nelūžinjančią ir nenutrūkstančią pagrindinę gyvenimo liniją, esmingą požiūrį ir nuostatų kryptį“¹, – argi jinai nerašo ir apie save?

Likimas lėmė, kad abi šios taurios mokslininkės ir pedagogės mums, 1949– 1954 metų laidos Vilniaus universiteto lituanistams, tais sunkiais laikais stengėsi suteikti ne tik mokslo žinių, bet ir įdiegti vidinį įsipareigojimą neperžengti ribos, už kurios prasideda žmogiškų ir tautinių vertybių išsižadėjimas.

Kurso bičiulis poetas Alfonsas Maldonis yra teigęs: „Mes gavome būtinų lituanistui pagrindų iš senųjų dėstytojų – V. Mykolaičio-Putino, J. Balčikonio, J. Lebedžio, M. Lukšienės, V. Zaborskaitės ir kitų“². Būtent šie mokslininkai ir pedagogai visais įmanomais būdais puoselėjo lietuvių literatūros mokslo tęstinumą, savo pavyzdžiu rodė, kad ir nelaisvėje įmanoma likti laisvam.

Tikiuosi, apie Vandos Zaborskaitės pedagoginę veiklą, apie garsiąją Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedros bylą parašys kiti memuaristai, įvykius stebėję iš arčiau. Nežadu kalbėti ir apie laikotarpį, kai redagavau „Pergalės“ žurnalą, kuriame įžymioji literatūros tyrinėtoja yra skelbusi nemažai savo darbų.

Mane domina vélesni laikai.

Vartydamas savo dienoraščius, kuriuos pradėjau reguliariai rašyti 1990-ųjų gale, jau išėjęs į pensiją, ir teberašau iki šiol, užtikau nemažai liudijimų apie įvairiapusę Vandos Zaborskaitės veiklą jau Nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje, kai ji, Meilės Lukšienės pakviesta, išikinkė į sunkiai riedantį švietimo reformos vežimą. Ką šioms veiklioms ir sąžiningoms moterims tada teko patirti, geriausiai atspindi dienoraščio įrašai, daryti 1991 metais.

Sakoma: tikrasis žmogaus veidas ryškiausiai atsiskleidžia politinių, ekonominių sukrėtimų, didelių pervartų laikotarpiu. Būtent toks laikotarpis ir šiuose dienoraščio išrašuose.

Situaciją, kurioje kartais atsidurdavo Vanda Zaborskaitė ir jos aplinkos žmonės, autentiškiausiai paaškins ištraukėlė iš jau cituoto straipsnio apie Meilę Lukšienę: „Kartą ji prasitarė, jog dabar daug sunkiau negu tada, kai priešintasi svetimai, nepripažįstamai, niekinamai Sistemai. Dabar slegia didelė, sunki atsakomybė už viską, kas dedasi savo valstybėje, su kuria tu identifikuojiesi. Tai tavo valstybė, ir jautiesi atsakinga už čia vykstančius blogus, gėdingus, skandalingus dalykus, jautiesi kalta, kad negali pakeisti to, ko nepriimi. Kadaisė nesunku buvo jaustis pasmerktai ir atmestai, nes smerkė svetimi svetimos ideologijos vardu, o sava visuomenė rėmė ir palaikė. Užtat dabar skaudina dažnas savos visuomenės nenoras daug ką matyti ir girdėti, dažna neįmanomybė būti išgirstam“ (p. 408).

Dar keletas įžangos žodžių apie toliau pateikiamą dienoraščių publikaciją.

Dienoraščiuose sunku išvengti asmeniškumo, subjektyvaus požiūrio, kasdienybės krislių. Tokia jau šio žanro prigimtis. Užtat juose geriau nei prisiminimuose išsaugomas autentiškumas, laiko dvasia. Todėl būkite man atlidūs, jei, laukdami susitikimo su Vanda Zaborskaite, turėsite ilgiau ar trumpiau bendrauti su manim ir mano artimiausiais bičiuliais, su kitais plunksnos broliais. Kai kam iš jų, tarkim, Justinui Marcinkevičiui, pati Vandutė yra skyrusi daug dėmesio, apie jį rašusi. Netgi galėčiau visą šią publikaciją pavadinti ir taip: „Vanda Zaborskaitė ir Justinas Marcinkevičius didžiųjų pervartų laikotarpiu“.

Ir paskutinė pastabėlė.

Praėjus dvidešimčiai metų net ir valstybės paslaptys gali būti paviešinamos, o čia – margo poetų cecho kasdieniški nutikimai...

Tad atsiverskime dienoraštį.

1991 m. balandžio 27 d., šeštadienis

Vakarykščiame „Lietuvos aide“ perskaičiau Gedimino Radzevičiaus straipsnį „Ar šaukštas medaus pagardina deguto statinę?“ (kalbama apie kūrybinio jaunimo katalikišką bendriją „Atžalynas“). Rašiny labai įdomiai suformuluota politinė nuostata: „Liaudies patarlė sako, kad šaukštas deguto statinę medaus pagardina. O mes norime keliais šaukšteliais medaus statinę deguto pagardinti. Tie patys valdininkai kūrė socialistinę visuomenę, tie patys mokytojai mokė komunistinio gyvenimo „tiesų“, o

šiandien kalba apie tautinę mokyklą ir kultūrą. Nesvarbu, kas ką kurtų, svarbu, kad kurtų toliau, svarbiausia, kad tie patys...”

Autoriaus retorinį pasakymą „tie patys valdininkai“, „tie patys mokytojai“ natūraliai galėtume papildyti dar fundamentalesnėmis kategorijomis ir pasakyti: tie patys žemdirbiai, tie patys darbininkai, pagaliau – ta pati lietuvių tauta gyveno socializmo sąlygomis, tad gal ir ją reikia dėl tos nelaimės nurašyti?

Kol mes nesuprasime, kad tie patys žmonės, kurie gyveno vakar Lietuvoje, ir dabar turi gyventi, tol vyks tos aršios tarpusavio rietenos, kurios be galo naudingos tikriesiems mūsų Nepriklausomybės priešams.

1991 m. balandžio 29 d., pirmadienis

Parašiau nedidelį straipsnelį apie G. Radzevičiaus rašinį „Lietuvos aide“. Norėjau iš pradžių duoti „Lietuvos rytui“, bet jie atsisakė mano darbelio, nes nenorį tiesioginės polemikos su valstybės laikraščiu. Užtat Algimantas Čekuolis priėmė noriai į artimiausią „Gimtojo krašto“ numerį, tik pavadinimą pasiūlė sutrumpinti. Buvo „Kai tauta talpinama statinėje“. Liko „Tauta statinėje“.

Vakar sėdėjau valandėlę pas Justiną. Netgi jei nieko nekalbam, jis mane ramina, gal jo toks biolaukas – man tinkamas. Užtat ir bičiuliaujamės. Nesuprantu, kokios „naudos“ duodu jam. Gal kad kartais išjudinu, atnešu vieną kitą naujieną iš plunksnos brolių gyvenimėlio?..

Naujiena: pradėjau vaikščioti pas Vytautą Sirijos Girą žaisti šachmatais. Neturiu kito kompaniono. Su senuoju savo partneriu Vytautu Rudoku nebežaidžiu, jis ir šachmatų neturi namie. O su Ramūnu Klimu, kitu savo nuolatinio partneriu, irgi vis rečiau besusiremiu. Mat šachmatų partija su juo kartais pasibaigia ideologiniu ginču: Ramūnas dabar itin tautiškai nusiteikęs, ditirambus gieda šiandienei valdžiai. O aš – amžinas opozicionierius. Ir dar toks: kalbėdamas su „kairiuoju“ – dešinėju, o su „dešiniuoju“ – kairėju. Gal tokia ginčų dialektika?

Alfa juokiasi: tau, sako, ar šiaip, ar taip, bus blogai, ir vieni, ir kiti tavim nepatenkinti. Tavęs, sako, laukia niūri ateitis, neaprupinta senatvė...

Vakar per televiziją žiūrėjau laidą ir klausiau Vandos Zaborskaitės pokalbio su Viktorija Daujotyte. Gaila, pražiopsojau pokalbio pradžią. Bet tai, ką girdėjau, paliko malonų įspūdį. V. Zaborskaitė – tikrai savarankiškas, tvirtas žmogus, visais laikais dorai tarnaujantis lietuvių kultūrai, o tuo pačiu – ir visai tautai. nepabijojo ateiti ir į LAF’o konferenciją, net kalbą pasakė. Ji universitete buvo mano dėstytoja...

Iš tiesų jos karta – V. Mačernis, A. Nyka-Niliūnas, Pranė ir Gediminas Jokimaičiai (gal dar ir K. Bradūnas ar net H. Radauskas?) – labai kūrybinga ir tikrai šiuolaikiška, moderni ir mąstymu, ir kūryba. O Vandutė – lyg savotiškas tiltas tarp minėtų žmonių ir mano kartos bei jaunesnių kolegų. Ir niekad negirdėjau, kad Vanda įžeistų žmogų, jo orumą, netgi tada, kai jos asmeninės nuoskaudos ir galėtų suteikti jai teisę aštresniam žodžiui.

Gal čia ir yra gyva tikrosios krikščioniškosios kultūros apraiška?

Šovė mintis: gal ir mes, kairesnių pažiūrų demokratai, per daug kategoriškai sprendžiam apie šiandieninio parlamento ar vyriausybės darbus? Ar mes, kritikuodami dešiniuosius, turime aiškią savo veiksmų programą? Dabar tokia mada: rūpi ne tiek pati problema, kiek proga suniekinti oponentą. Ir šią nuodėmę turi tiek vieni, tiek kiti, o gal ir treči. Taip ir gilėja visuomenės skaldymasis (čia dar ne pati didžiausia blogybė), o svarbiausia – tolsta galimybė protingam kompromisui, be kurio mūsų deformuota visuomenė niekad nepradės normalaus demokratinio gyvenimo.

1991 m. balandžio 30 d., antradienis

„Tiesoj“ išspausdintas Lietuvos inteligentijos kreipimasis į TSRS prezidentą, kurį ir aš pasirašiau. Reikalaujame grąžinti respublikai užgrobtus Spaudos rūmus ir televizijos kompleksą.

Mūsų inteligentią šiomis dienomis jaudina dar viena bjauri akcija, nukreipta prieš M. Lukšienę, V. Zaborskaitę, L. Abraitę, V. Daujotytę – visas jas gerai pažįstu, tai garsios mūsų „Pergalės“ autorės. Prieš jas jaun lietuviai kabina mieste lapelius (kaip kinų dadzibao), kuriuose puolamos švietimo reformos rengėjos. Tai lyg ir tęsinys to chunveibinismo, kurį neseniai stebėjome Rašytojų klube, kai susitikom su Kultūros ir švietimo ministerijos žmonėmis.

Apie šiuos dalykus kalbėjomės su Justinu ir Genute. Ji mane bara: sako, kodėl kalbi tik privačiai, kodėl neini į viešumą, negini mūsų šauniųjų inteligencių? Manau, kol kas joms dar užtenka gynėjų. „Respublikoj“ jas užstojo Krescencijus Stoškus, simpatiškas filosofas, dabar jau irgi „trefnas“ žmogus...

1991 m. gegužės 27 d., pirmadienis

Vakar pasibaigė Poezijos pavasario renginiai. Dalyvavau protesto akcijoje, surengtoje prie užgrobtos Televizijos ir radijo komiteto pastato – tokia buvo PP pradžia. Ten perskaičiau „Juodą sniegą“...

Į Kauną nevažiavau. Nusibodo – ten beveik kasmet per PP lankiausi. Šiomet laureatu tapo Jonas Strielkūnas (net nustebau, kad jis iki šiol to ažuolų vainiko nebuvo pelnęs). Iš kvietimo įklijuoju lapelį su visų metų laureatais.

[Tą sąrašą pradeda Justinas Marcinkevičius, laureatu tapęs 1965, aš – antras, 1966; sąrašą baigia Bernardas Brazdžionis, 1989, ir Gražina Cieškaitė, 1990.]

Suskaičiavau: viso labo 27 laureatai, tiek ir PP renginių. Taigi bepavasariaujant ir prabėgo beveik visas gyvenimas. Kai man dėjo ažuolų vainiką, buvau trisdešimt šešerių. Šiandien man jau šešiasdešimt vieni.

Šeštadienį su grupe (vokietis Alfredas Franckaitis, estas Reinass Raudas, abu puikiai kalba lietuviškai, Antanas A. Jonynas, Daina Pranckietytė, Vladas Braziūnas bei Jurgis Kunčinas plius dailininkas Rimantas Dichavičius ir dar kažkoks jaunas fotografas) vykome į Zarasus.

Pirmasis vakaras – Senadvaryje, prie Fausto Kiršos gimtojo namo. Jame dabar įsikūrus Arvydas Každailis, kadaise iliustravęs mano „Dedikacijas“. Jis ir išsaugojo nuo

sunykimo poeto, gimusio lygiai prieš 100 metų, sodybą, pastatė (atnaujino) kryžių, kuri pašventino labai simpatiškas jaunas Antalieptės klebonėlis, su juo maloniai pasikalbėjau, bet pavardę užmiršau.

Čia radom ir Vandą Zaborskaitę, profesorė įsikūrusi visai greta. O Senadvaris – labai vaizdinga vieta, apačioje – Jūžinto ežeras (dabar – Antalieptės marios). Tik kelias nuo Antalieptės (per Purvynės kaimą) labai prastas, man gerai pažįstamos vietovės, iki Čertaukos gal 4 kilometrai. O pas Zaborskaitę ir jos vyrą Rimantą Vėbrą viešėjo ir dar vienas simpatiškas profesorius Juozas Girdzijauskas su žmona Irena (nuo neatmenamų laikų dirbančia Lietuvių literatūros katedroje laborante).

Be abejo – turiningiausiai apie „Piligrimų“, „Pelenų“ autorių kalbėjo Vandutė, su kuria pastaraisiais metais itin suartėjau. Ne todėl, kad dažniau susitinkam – mūsų pažiūros dabar suartėjo. Tiesą sakant, niekad jos labai tolimos nebuvo. Profesorė ir vėl puolama, dabar jau dešiniųjų davatkų.

O F. Kiršai teko keista lemtis: jį lyg ir temdė kiti poetai, nors buvo iš tikrųjų rimta figūra mūsų Parnase.

Vakarop vyko susitikimas su Zarasų visuomene rajono bibliotekoje. Jaukus, kamerinis vakaras. Beje, čia surizikavau ir perskaičiau gan painų, ką tik iškeptą dalykėlį „Kriminalinę Strazdiškio elegiją“. Ir nustebau, kad publika jį labai šiltai sutiko. Kūrinėlį nesidrovėjau ir pakomentuoti. Paaškinau, kad elegiją „pagimdė“ trys „faktai“: 1) pernykštė kelionė su Marcinkevičiais į Strazdiškį; 2) tai, kad šiuo metu rašau ir niekaip negaliu parašyti straipsnio apie V. P. Bložės „Noktiurnus“ (todėl santrumpa V. P. B., galima būtų rašyti ir V(K.)P. B.); 3) kad man neduoda ramybės Sauliaus, sūnaus, viešnagė Amerikoje; tai paaškina „kirmėlytės“ išropojimą anoje obuolio pusėje.

Baigiamajame PP vakare, kuris sekmadienį vyko Jonų bažnyčioje, nedalyvavau (nors ir siūliausi, tik, žinoma, nelabai įkyriai). Užtat per televiziją girdėjau, kaip Sigitas Geda gal 25 minutes skaitė keistą tekstą...

Vis dėlto nuėjau į Rašytojų sąjungą po vakaro – ten vyko PP renginio dalyvių pasibuvimas, atsisveikinimo vakaronė. Gaila, beveik nieko iš svečių nepažinojau, nebuvo progos pabendrauti. O ir su mūsų jaunaisiais taipogi esu menkai pažįstamas. Todėl jaučiausi (pirmą kartą tokia renginyje) gan vienišas, niekam nereikalingas. Nuotaiką praskaidrino Bernardas Brazdžionis, mane širdingai apkabindamas, vardeliu pavadindamas. Sakė, dar norįs su manim ir mano bendraamžiais susitikti intymesnėje aplinkoje. Pabendravom ir su „amerikonka“ Beatriče Vasare, su kuria pernai susipažinau Nidoje, ir su Eduardu Cinzu, mano dėdės Juozo Zarankos, profesoriavusio Bogotos universitete, artimu bičiuliu iš Belgijos laikų.

O Vytautas Bložė pagyrė mano publikaciją „Litmeny“, tik labai savotiškai: „Geriausia publikacija laikraštyje. Aš visad sakiau, kad tu geresnis poetas už Justiną.“ Senos pabodusios giesmelės, jau seniai mus vis bando supriešinti – vieną girdami, kitą peikdami... Vytui, paakintas jo pagyros, perskaičiau ir jau minėtą „Strazdiškio elegiją“. Bložė ją išgyrė su dar didesniu entuziazmu.

Negi aš ir pats pradėsiu manyti, kad vėl verta rimtai kabintis į poezijos skverną? Bičiuliams mėgstu sakyti: paskutinį sykį iš tikrųjų rašiau 1977 metais Zarasuose, kai

sėdėjau prie „Strazdiškio elegijų“, o dabar – tik rašinėju, o ne rašau. Rašymas – kai jis tave visą suėda, kai nieko kita nežinai ir nenori žinoti. Tokiam užsiėmimui reikia arklio sveikatos. O aš dabar vis labiau baigiu išklerti. Netgi tokia kelionė į Zarasus mane gerokai išderino...

1991 m. birželio 8 d., šeštadienis

Vakar su Sigita lankėmės Kaune, tvarkėm reikalus...

Iš sesers Nijolės sužinojau, kad, regis, 6 d. televizijos laidoje „Krantas“ buvo bjauriai užpultas Justinas. Šiandien „Tiesoje“ pasirodė tokia Domo Šniuko replika:

„Keturiese prieš poetą

Užvakar tautinės televizijos programų direktorius P. Morkus ir politinių laidų vyr. redaktorius V. Matulevičius, pasitelkę į pagalbą Tomą Venclovą ir Aleksandrą Štromą, „demaskavo“ Justiną Marcinkevičių, neva pagal saugumo užsakymą parašiusį apysaką „Pušis, kuri juokėsi“. Žinos „Mindaugo“, „Katedros“ ir „Mažvydo“ autorius, kaip pasirašinėti pareiškimus dėl Seimo sušaukimo, sakyti kritiškas kalbas AT pirmininko akivaizdoje ar nerašyti straipsnių „Lietuvos aidui“!

Pereiti teisuolio batais per poeto krūtinę, kai to reikalauja konjunktūra, manau, yra gėdingiau, negu totalitarizmo metais žengti kompromisinį žingsnį, kurį, beje, dar reikia įrodyti.

Kad ir kokį pasitenkinimą jaustų prokuroriško vakaro „Neringos“ kavinėje dalyviai, Justinas Marcinkevičius Lietuvos dvasinei rezistencijai yra davęs kur kas daugiau negu jie visi keturi daug kartų padauginti. Tad galima tik pritarti tos pačios televizijos vedėjui D. Lukoševičiui, kad tai, ko gero, ir Mocarto-Saljerio komplekso tema... (Žinoma, už šią repliką D. Lukoševičiaus gali laukti TSRS INT (TSN) vedančiųjų likimas.)

Manychiau, TV žiūrovų akyse doros egzaminą išlaikė kritikas Vytautas Kubilius, suvokiąs tiek savo kartos inteligentijos gyvenimo bei kūrybos tragizmą, tiek B. Pasternako ar A. Solženicyno pasmerkimo stiliaus menkystę.

Iki šiol vieni kitus purvais drabstė politikai. Atrodo, ateina metas ir intelektualams. Tik kaip, šitaip apsidrabstę, žiūrėsime vieni kitiems į akis? Kaip žiūrės į mus pasaulis?“

Taigi tęsiama mūsų garbingų žmonių kompromitacija, prasidėjusi V. Mykolaičio-Putino „kolaboravimo“ svarstymu. Beje, iš Janinos Žėkaitės (V. Kubiliaus žmonos, pats jisai išvykęs į Šarnelę paminėti V. Mačernio 70-mečio) sužinojau šiokių tokių laidos rengimo smulkmenų. Pasirodo, nei V. Kubilius, nei K. Saja nežinojo, kad bus parodytas vaizdo įrašas, kur Aleksandras Štromas su Tomu Venclova „demaskavo“ Justą. O A. Štromas, kurį pažįstu, esą parašęs kažkokius prisiminimus, kur, sako, ir aš esu minimas. Girdi, saugumietis A. Sprindis „medžiagą“ apie mūsų jaunuosius disidentus pirmiausia pasiūlęs man, bet aš „neturėjęs laiko“ – gėręs... O tada jau pasiūlė Justui. Aišku, tai absoliutus prasimanymas. Jei A. Sprindis man ką nors būtų siūlęs, tikrai prisiminčiau, nes visa, kas susiję su šia įstaiga, gerai, tiesiog liguistai prisimenu. O kad Justas savo apysakai panaudojo ir Tomo istoriją – tai teisybė. Bet Tomo istorija nebuvo

jokia paslaptis, apie ją kalbėta netgi jaunujų rašytojų sekcijoje. O ir ta apysaka parašyta, regis, 1961 m., taigi prieš 30 metų! Beje, kiek dar kitų tos apysakos „prototipų“ atsišaukė...

Seniai žinau, kad Tomas „nevirškina“ Justino. Ačiū Dievui, Justinas gan ramiai reagavo į šį akibrokštą. Sakė, parašysias atsakymą.

1991 m. birželio 14 d., penktadienis

Lygiai prieš 50 metų Lietuvą apskriejo baisi žinia: žmones veža į Sibirą! Netgi tiems, kurie dar nesuprato anų dienų prasmės, atsivėrė akys: štai tikroji Stalino saulė! Ji juoda! O man, vienuolikos metų berniukui, amžinai atminty išliko sunkvežimių ūžimas nakčia – pagrindinis anų dienų garso motyvas. Paskui rašiau: „Ūžia mašinos pernakt.“ Tai vis apie tą 1941-ųjų birželį. Vien tik nekaltų žmonių trėmimai – pakankamas pagrindas pasmerkti socialistinę sistemą, pasakyti jai – ne! Deja, iš tautos atminties visaip buvo bandoma išstumti šį Pragaro įvaizdį. Ir mes ištikus dešimtmečius gyvenom, lyg stalinizmas nebūtų padaręs tų baisių nusikaltimų.

Rytą per radiją dainavo Antanas Kučingis. Tarp kitų dainų – ir mano bei A. Bražinsko „Ugnelė“. Jis vienintelis, po Virgilijaus Noreikos, drįso ją dainuoti, nebijodamas „konkurencijos“. Kitomis progomis dar dainuoja ir mano „Daktarus“ (nežinau kompozitoriaus pavardės, gal tas pats A. Bražinskas?).

Su A. Kučingiu susipažinau pas kitą garsų Antaną – Miškinį. Ne sykį čia teko su juo susitikti, ypač per A. Miškinio šeimos šventes. Smagu buvo šių dviejų antanų draugijoje: abu tikri džentelmenai, jausmingi, bet nesentimentalūs, pašaipūs, bet ir tolerantiški kitam žmogui (jei tik jis – ne koks niekšelis)...

Abu Antanai baigė Sibiro akademiją, čia išmoko tokių dalykų, kokių mes, „laisvieji“, tik pavydėti galėjome: jie pažino visą žmogaus didybę ir visą siaubą, todėl galėjo būti objektyvūs mūsų „prisitaikėlių“, teisėjai. Niekados neišgirdau iš A. Miškinio (kaip ir iš A. Kučingio) prokuroriško kitų žmonių pasmerkimo, tik visados jaučiau jų moralinį imperatyvą. Tokie žmonės, kaip šiedu senieji inteligentai, aplink save skleidė doros spindulius (gal A. Miškinis ir pasišaipytų iš tokio davatkiško pasakymo, bet dabar nerandu geresnio žodžio).

Taigi šią gedulo dieną visų pirma prisiminiau tuos Lietuvos žmones, kurie ir Sibire liko žmonėmis, ir grįžę mokėjo išlikti orūs. Kaip tokių žmonių dabar mums stinga! Būtent jie galėtų geriau cementuoti susiskaldžiusią mūsų Lietuvą.

1991 m. birželio 30 d., sekmadienis

Vakar dalyvavau respublikinėje Lietuvos Ateities Forumo konferencijoje. Dalyvavau, nes pakvietė (kiti niekad nekviečia!). Šį kartą dalyvavo tik šeši rašytojai. Matyt, išsigando sprogdinimų ir kitokių ekscesų, o dar labiau – dešiniųjų spaudimo. Sėdėjom greta su senu bičiuliu Jonu Gricium, kartais pasišaipydami iš savęs ir kitų. Šį sykį salė buvo nepilna ir vis tuštėjo. Ir aš išėjau anksčiau, nes turėjau eiti į kurso draugės Danutės M. šešiasdešimtmetį...

Penktadienį per televiziją („Krantas“ laidoje) buvo perskaitytas Justino atsakymas

Tomui Venclovai, Aleksandrui Štomui ir kitiems „oponentams“. Atsakymas orus, kaip ir tinka Justinui. Galgi aprims svetimųjų nuodėmių ieškotojai? Vargu bau...

1991 m. liepos 5 d., penktadienis

Šiąnakt niekaip negalėjau užmigti. Ramybės nedavė šlykštus pokalbis, kurį „suorganizavo“ Saulius Šaltenis savo „Atėnuose“.

Jei būtų devynioliktas amžius, už tokią šlykštynę jį iškviesčiau dvikovon.

Mes, mano karta, į literatūrą, ačiū Dievui, atėjom ne tada, kai rašytojus sodino, o kai juos išleido iš kalėjimų. Ir todėl mums teko dalyvauti jau kitokio pobūdžio „literatūrinuose žaidimuose“, kuriuos šiandien galima išjuokti arba pasmerkti, jei kam to labai reikia. Tačiau netgi blogiausiose situacijose su rašytojais nebuvo taip elgiamasi, kaip pasielgė T. Venclova, A. Štomas, S. Šaltenis – jie pasikėsino į du šventus daiktus: rašytojo garbę ir jo talentą. Anksčiau kibdavo prie pasaulėžiūros dalykų ir pan., o dabar...

Norėjau važiuoti pas Alfą į Linmarkį, bet iš jo dukters sužinojau, kad šiandien jis turėtų grįžti. Dėl tų „Atėnų“ kažką būtina daryti. kalbėjau su V. Martinkum, V. Sventicku, E. Matuzevičium. Labai maloniai nustebino Judita Vaičiūnaitė – ji palaiko Justą. Taip elgtis turėtų visi padorūs rašytojai. Dabar baigėsi totalios prievartos metas, mes patys galim pasirinkti ėjimus...

Įsegu „Šiaurės Atėnus“.

...Justas pakvietė pasivaikščioti po Varnų kalną. Įsikalbėjom. Niekad dar nemačiau Justo tokio sutrikusio. Sako, ir gyventi nesinori. Aš jį raminau kaip sugebėjau.

Pradėjau rašyti laišką S. Šalteniui (o gal kokiam laikraščiui straipsnį?).

1991 m. liepos 13 d., šeštadienis

Šiandien „Tiesoje“ išspausdintas mano atviras laiškas Sauliui Šalteniui „Pušis, kuri nebesijuokia“. Rašau ne tik apie Justiną, bet mėginu paliesti ir platesnę problemą.

Beje, šiandien Justinui skambino G. Vagnorius. Siūlė būti kažkokios komisijos (nacionalinio susitaikymo?) pirmininku. Justinas atsisakė. Dėl tos „istorijos“. Gal ir be reikalo.

1991 m. liepos 21 d., sekmadienis

Rašiau, kad dėl savo straipsnio negirdėjau nė vieno kritiško žodžio. Neseniai išgirdau iš Maruko, A. Bieliausko „ginklanešio“ (aišku, Marukas tik perdavė savo „gudresnio“ draugo nuomonę). Sako, kam tu, Algi, gini Justiną, jis teisingai puolamas... Taigi, ir kraštutiniai kairieji, ir kraštutiniai dešinieji šį kartą vėl pučia į vieną dūdą... Ar pirmą kartą?

1991 m. liepos 23 d., antradienis

Baigiu straipsnį apie V. P. Bložės „Noktiurnus“. Pusiaudieny, apkvaišęs nuo darbo,

padariau pertrauką ir užėjau pas Justiną. Čia radau garsiosios televizijos laidos vedėją V. Matulevičių. Jam taip ir nepavyko įkalbėti Justo dalyvauti naujoje laidoje, kur būtų gvildenami mūsų nelemtos praeities dalykai. Justą visiškai suprantu, – aš irgi atsisakyčiau.

V. Matulevičius man paliko slidaus, nelabai protingo žmogaus išpūdį. Taip ir nesuvokiau, ar jis iš tikrųjų nesupranta, ką daro, ar supranta ir tik apsimeta naiviu „teisybės ieškotoju“.

Perdaviau Justinui Sauliaus, savo sūnaus, žodžius, kad po visos šitos istorijos jo ir jo draugų akyse Justino reputacija tik išaugo, o krito tų, kurie ją stengėsi sugriauti.

Tolesni 1991-ųjų dienoraščio puslapiai byloja, kad Justino Marcinkevičiaus (ir ne vien jo) aršus puolimas tęsėsi, o poleminei ugnis visuomenėje vis stiprėjo.

Bet užverskime dienoraštį ir pasidomėkime, kaip šioje „byloje“, kurios atgarsiai atsirita iki mūsų dienų, elgėsi Vanda Zaborskaitė. Juk kaltinamiems būtomis ir nebūtomis „nuodėmėmis“ labai svarbus buvo žodis tų, kurie patys smarkiai nukentėjo sovietmečiu. Ir Vanda Zaborskaitė tokį žodį tarė.

Jos knygoje „Tarp istorijos ir dabarties“ idėtas trumpas interviu „Jeigu nebūtų optimistas...“, kurį 1991 m. lapkričio 6 d. paskelbė Marijampolės rajono ir miesto laikraštis „Naujasis kelias“ (užrašė L. Kuzmaitė). Iš to interviu parinkau du lakoniškus klausimus ir atsakymus mums rūpima tema:

„– Jūsų nuomonė apie dabartinį laikotarpį. Ar to tikėjotės, kai įsiliejote į Sąjūdžio veiklą?

– Pirmiausia tikėjau, kad bus atkurta Lietuvos Nepriklausomybė. Šie lūkesčiai, viltys ir norai su kaupu išsipildė. Aš aktyviai dalyvavau pirmame sąjūdyje, buvau sąjūdžio seimo narė, o dabar esu atšlijusi nuo antrojo sąjūdžio. Man atrodo, kad jis yra visai kitas dalykas. Tai – dešiniųjų visuomenės jėgų koalicija. Ir todėl dabar negaliu savęs identifikuoti su sąjūdžiu“ (p. 602).

„– Kaip vertinate puolimo kampaniją prieš poetą Justiną Marcinkevičių? („Kranto“ laida, V. Dautarto interviu „Respublikoje“?)

– Be galo neigiamai vertinu šią laidą. Labai branginu Justino Marcinkevičiaus įnašą į tautos gyvybę, laisvėjimo procesą, gebėjimą kalbėti apie Lietuvą anais laikais. Tie priekaištautojai jam sako, kad tai buvo oficialiai valdžios leidžiamas garo nuleidimas ir jis kūrė leistinumą ribose. Tai yra netiesa. Jo kūryba, jo poezija iš tikrųjų palaikė tas jėgas, kurios ir leido vėliau pasireikšti Atgimimui, visiems kitiems laisvėjimo procesams“ (p. 604).

Galiu paliudyti: Justinas didžiai vertino tokią mūsų buvusios dėstytojos moralinę paramą.

O dabar susiraskime tų pačių metų „Literatūros ir meno“ savaitraštyje (1991 12 09) paskelbtą Valdo Kukulo pokalbį su Vanda Zaborskaite „Iracionalūs ir racionalūs pradai mumyse nėra išbalansuoti“.

Dvi ištraukos iš to pokalbio:

„- Dabar daug kalbama apie garsiąją universiteto Lietuvių literatūros katedros bylą. Klausiti iš naujo apie ją neįdomu, gal net banalu. Ir vis dėlto. Problemą norėčiau pakreipti štai tokia linkme: esate nukentėjusi, savo gyvenimu patyrusi visas sistemos neteisybes ir represines galimybes, tačiau niekad nieko nešaukėte revizionizmui, revanšizmui. Kaip suprantate psichologiją tų žmonių, kurie, vien iš šalies stebėję sovietinės sistemos presingą, nūnai šaukia tautą kerštauti, griauti, neleisti, uždrausti?

- Mano patirtos neteisybės yra vieni niekai, lyginant su tomis, kurias kentėjo žmonės tremtyje ir kalėjimuose. Bet keršto ir represijų daugiausia šaukiasi ne jie, nors kaip tik juos ir būtų galima suprasti (ne pateisinti). Aršiausiai reikalauja „griauti, neleisti, uždrausti“ buvę konformistai. Jų elgesį nesunkiai paaikškina psichoanalizė: jis kyla iš nepilnavertiškumo komplekso, gėdos dėl savo buvusio silpnumo, kurią geidžia kompensuoti dabartiniu „bekompromisiškumu“ ir „jėgos“ demonstravimu. Be abejonės, esama čia ir visiškai sąmoningų pastangų prisirinkti nuopelnų, kurie visuomenę priverstų užmiršti jų ankstesnį elgesį arba jį išpirktų. Esama ir paprasčiausio tamsumo, kuriuo naudojasi kai kurie lyderiai.

- Kaip įsivaizduojate rašytojo, kūrėjo apskritai laikyseną šiandienos situacijoje? V. Kubilius teigia: neapsisprendusius už Lietuvą teis istorija. A. Šliogeris vienas pirmųjų paskelbė: inteligento pozicija – tik opozicija valdžiai. Rašytojai lyg ir savaime pasidalijo šiuo požiūriu. Džiaugiuos, kad jie vis viena susikalba – gal todėl, kad per arti vienas kito, susiję, gal todėl, kad sergsti vidinė kultūra. Pakomentuokite, kaip suvokiate rašytojo laikyseną visuomenėje, ypač pervartų metais, kokios kūrėjo asmeninio apsisprendimo ribos (juk įmanomas ir atviras kūrėjo kolaboravimas su okupantu)?

- Dabar kūrėjo, menininko savijauta, manau, nėra lengva ir paprasta. Ne dėl to, kad ji kamuotų dilema: už Lietuvą ar prieš ją. Juk didžioji, absoliuti dauguma yra „už“ – net ir tie, kurie niekaip šio „už“ nėra deklaravę. Man nepriimtinas šūkis „neapsisprendusius už Lietuvą teis istorija“ – jis primena pokario kovos prieš „tylenius“ toną. Taip, daugelis apsisprendė impulsyviai, viešai – tai buvo tartum pačios prigimties balsas. Jie įsijungė į Sąjūdį, pasinėrė į politiką, sukūrė puikios eseistikos ir puikių viešųjų kalbų. Bet „už“ nedvejodama buvo ir didelė dauguma kitų, kurie gal nemokėjo šito taip viešai pasakyti, o paskui, spaudžiami viešosios nuomonės, gal ir nenorėjo, juos kaustė intravertiška žmogaus prigimtis, draudžianti viešai reikšti, kas savyje išgyvenama. Jiems rodėsi, kad reikalavimas viešai liudyti yra žeminantis.

Aišku, esama ir vienos kitos išimties, vieno kito santykis su Nepriklausomybe iš tiesų yra susikomplicavęs. Tai tie, kurie buvo suaugę su komunistine ideologija ir valdančiomis struktūromis. Vieni jų griežtai nepriėmė Sąjūdžio ir jo programos, kiti buvo sutrikę ir abejodami, nostalgiskai gręžiojosi į praėjusius laikus. Bet šiandien jie irgi atsidūrę prieš įvykusį faktą, kurio nepaisyti neįmanoma. Jiems reikia laiko, kad permąstytų savo pozicijas, vertybes, kad rastų kūrybai naujų impulsų. Manau, jog ir jų nereikia gėdinti, niukinti, grasinti istorijos teismu. Istorijai galų gale lieka svarbi tik kūryba. Menininko gyvenimas šliejasi prie kūrinio ir visuomeninę vertę įgyja tik per jį, o ne atvirakščiai. Menininkas savo esme yra liudytojas, o ne veikėjas. Ar šiandien kam labai svarbu, kad Goethe didžiudamasis priėmė ordiną iš Napoleono, užkariavusio jo tėvynę?

Kūryba kyla iš nepasitenkinimo tuo, kas yra, – tai pripažįsta daugelis literatūros žmonių. Kai susiduria asmuo ir visuomenė, asmuo ir valstybė, rašytojas yra asmens pusėje. Jis – asmens, o ne institucijos advokatas“ (p. 630–631).

Šie Vandos Zaborskaitės prieš du dešimtmečius paskelbti svarstymai apie asmens ir visuomenės susidūrimą, kaip toliau įsitikinsite, kai kam ir dabar užklius.

Bet vėl atsiverskime dienoraščius.

Visa, ką iki šiol jūsų dėmesiui pateikiu, paimta iš sąsiuvinio, pažymėto pirmuoju numeriu. Rašyta audringais 1991-aisiais: pirmasis įrašas – balandžio 27 dienos, paskutinytis – liepos 23 dienos. Tai palyginti trumpas laikotarpis, bet būtent šio laikotarpio atšvaitai dienoraštyje, man regis, labiausiai tinka pasirinktai temai – Vanda Zaborskaitė ir Justinas Marcinkevičius.

Abi šias pavardes, ypač antrąją, dažnai užtinku ir vėlesniuose dienoraščių sąsiuvinuose, bet „siužeto“ nebelieka. Todėl parinkau tik keletą įrašų, kur sąsaja tarp žymiosios mokslininkės ir iškilaus poeto itin akivaizdi.

Iš penktojo sąsiuvinio

1995 m. kovo 14 d., antradienis

Ką tik grįžau iš Mokslų akademijos Didžiosios salės, kur vyko Akademiniai skaitymai, skirti Justino 65-ajam gimtadieniui. Salė pilnutėlė, nuotaika – šventiška, iškilminga. Vakarą vedė MA prezidentas Benediktas Juodka. Justinas perskaitė tekstą – apie savo „šaknis“, labai rimtą, darnų. Vėliau dar paskaitė naujų eilėraščių.

O kalbėjo Vanda Zaborskaitė (man regis, jos pranešimėlis – pats turiningiausias), Valentinas Sventickas – trumpai, bet išradingai, o Viktorija Daujotytė – trupučiuką monotoniškai. Paskutinytis oratorius – akad. Jonas Kubilius (pamaniau, išgirdęs pavardę, kad kalbės Vytas, ir stebėjau). Paprastai ir aiškiai pasakė, kodėl taip gerbia Justiną.

Po kalbų – sveikinimai, gėlės.

Veikė Onos Pajedaitės fotografijų parodėlė, skirta Justinui. Ten yra ir man nežinoma nuotrauka: mudu su Justinu, labai susirūpinę, du smūtkeliai. Taigi ir aš čia liūdnas.

Baisu pagalvoti, ką veiksiu kovo 22-ąją Rašytojų klube. Po šiandieninio minėjimo, aišku, visi jaus kontrastą. Bet kitaip ir būti negali. Tik gal man išvis nereikėjo to vakaro Vilniuje, užteko vakaro Kaune ir tų, kurie dar bus Leliūnuose ir Utenoje.

Iš Vandos Zaborskaitės kalbos

Pasveikinimas Justinui Marcinkevičiui

Pirmosios dvi pastraipos:

„Tokia iškilmė pirmoji Mokslų akademijoje. Tarp jos narių buvo žymių tautos rašytojų, bet jie nebuvo pagerbti – priešingai. Vincas Krėvė buvo išmestas iš akademikų, V.

Mykolaitis-Putinas taip pat patyrė čia ne vieną sunkią valandą – pabarimų ir priekaištų. Justinas Marcinkevičius yra tretysis iš jų tarpo, ir jau šiandien matome, kad jo likimas kitoks, nes jis yra Nepriklausomos Lietuvos akademikas. Jis – rašytojas, literatūros žmogus, literatūros darbininkas. Gera prisiminti, kad jis ne tik pagal tradiciją, bet ir asmeniškai su savo pirmtaku susijęs: Putinas jį laikė tarsi ir savo įpėdiniu, išreiškęs norą, kad Just. Marcinkevičius pabaigtų jo pradėtą versti „Poną Tada“, – tai jis ir padarė.

Smagu Rašytoją pasveikinti su dviguba švente: ir amžiaus, ir kūrybinės veiklos gražiomis sukaktuvėmis. Smagu čia, šioje salėje, kur prasidėjo Sąjūdis ir jis pats įsijungė į iniciatyvinę grupę, tapo vienu iškiliausių jo veikėjų. Smagu, kad ši diena taip arti Kovo 11-osios, nes Just. Marcinkevičius yra vienas tų, kurie rengė tautos dvasią Nepriklausomybei“ (p. 435).

Ir baigiamieji pasveikinimo žodžiai:

„Šiandien poetas vėl pasitraukia į savo pasauliui esmingiausiąją sritį – žodžio, kalbos viešpatiją. Turbūt visų mūsų karščiausias troškimas yra, kad Lietuva gyventų saugiai ir ramiai savo laisvėje, kad ji galėtų visomis jėgomis susitelkti kultūros kūrybai. Tada ir įkvėpimo versmės dosniai maitintų poeziją, ir skaitytojai, iškrikę tarp buities vargų, smulkmenų ir banalybių, vėl grįžtų prie dvasių pakeliančio ir nuskaidrinančio poezijos žodžio. Šitokio žmogaus ir visuomenės būvio linkime ir brangiajam sukaktuvininkui, ir mums patiems.

Visai neseniai Jūs pasakėte, kad tauta auga iš kultūros. Tebūnie tad visos pajėgos – ir tautos, ir Jūsų paties – skirtos šiam kultūros medžiui auginti, saugoti ir puoselėti“ (p. 441).

Iš dvidešimt penktojo sąsiuvinio

2010 m. gruodžio 8 d., trečiadienis

Be reikalo nuėjau į „Metų“ redakciją, kur Danielius Mušinskas surengė pokalbį, skirtą žurnalo dvidešimtmečiui. Kai pamėginau ieškoti analogijų tarp pirmojo pokario dešimtmečio ir Nepriklausomybę atgavusios Lietuvos pirmojo dešimtmečio (aišku, toks lyginimas rizikingas), buvau visai nesuprastas, susilaukiau atkirčio iš Vytauto Rubavičiaus, Jūratės Sprindytės ir net Viktorijos Daujotytės. O aš tenorėjau pasakyti, kad, pakitus politinei situacijai, iš pradžių itin energingai imamas neigti praėjęs etapas. Žinoma, po Atgimimo nebuvo fizinio teroro (nors jo apraiškų irgi pasitaikė, ko verta J. Abromavičiaus istorija), tačiau daugeliui žmonių, aktyviau dalyvavusių tarybinio laikotarpio veikloje, teko patirti didžiulį stresą, ypač mano kartai. Pacitavau eilutes iš Alfonso Maldonio eilėraščio „Palikimas“ (skirto V. Kubiliui): „Apeikite mūsų kartą, kaip dar nepašalintą kliūtį.“ V. Rubavičiui atrodo, kad jokio mūsų kartos puolimo nebuvo. Jo valia taip manyti.

...Paskambinau Justinui, norėdamas jam papasakoti apie pokalbį „Metuose“, ir iš Genutės sužinojau negerą žinią: vakar Justinas, eidamas patikrinti pašto dėžutės, laiptinėje krito aukštiekninkas, prasiskėlė galvą, žodžiu, atsidūrė Greitosios pagalbos ligoninėje. Jam netgi operavo kaklo slankstelį, dabar jisai dar neatbudęs po narkozės. Ką gi, mūsų kartą puola visokios negalės, toks jau mūsų amžius, gili senatvė.

2010 m. gruodžio 11 d., šeštadienis

Situacija daug grėsmingesnė, nei maniau.

Jau ketvirta diena Justinas reanimacijoje. Kai paklausiau Genutės, ar negalėčiau jam paskambinti „mobiliaku“, ji pasakė, kad ir pati su Justinu negali pasikalbėti, jam koma. Ir neaišku, kaip bus toliau – po galvos sutrenkimo ir kaklo slankstelio operacijos.

Slegia mane žinojimas, kokia sunki dabar Justino būseną.

Tolesni dienoraščio puslapiai, pamarginti jau ir medikų oficialių pranešimų išskarpomis, daugiausia skirti Justino sveikatos būklei nušviesti.

Nežinojau, kad tuo pat metu, kai Justinas grūmėsi su giltine, mirties patale gulėjo ir Vanda Zaborskaitė.

Dviejų gretimų dienų įrašai, su man netikėta žinia antrajame apie Profesorės mirtį.

2010 m. gruodžio 26 d., sekmadienis

Vakar vakare paskambino pusbrolis Jurgis Jurgelis ir pranešė, kad mirė jo motinos sesuo Monika Zarankaitė-Dausienė (g. 1918), mano mamos pusseserė, taigi teta. Apie ją ir jos vyrą Juozą Dausą (1913–1983) esu rašęs atsiminimų knygoje, skirtoje monsinjorui Kazimierui Vasiliauskui „Širdies neatskiriamasis“.

Įdomi ir pačios tetos Monikos istorija: ji buvo suimta 1947 m. už ryšius su miškiniais (tada gyveno Kaune, dirbo pašte, dažnai užeidavo ir pas mus). Nuteista 10 metų, kalėjo Kazlage, Kazachstane. O jos būsimas vyras Juozas Dausa turėjo nemažą ūkį, į Sibirą išvežtas 1941 m. birželį, tremty išbuvo 14 metų. Beje, jiedu susipažino ir sukūrė šeimą jau po 1956-ųjų amnestijos. Kadangi Juozas, kaip ir K. Vasiliauskas, neturėjo teisės grįžti į Lietuvą, jauna šeima apsigyveno Daugpilyje ir čia praleido septynerius metus (1958–1965). Tada Latvijos mieste susipažino su likimo broliu kunigu Kazimieru Vasiliausku. Straipsnyje, pasirėmęs tetos pasakojimais, jos išsaugotais laiškais, smulkiai aprašiau lietuvių, atsidūrusių Daugpilyje, gyvenimą. Neužrašiau to fakto, kad būtent pas Dausas Daugpilyje atsidūrė ir mano „Požeminės upės“, kur įdėtas eilėraštis „Dainelė, gimusi netyčia“; tas eilėraštis patiko K. V. ir nuo tol pelniau jo palankumą.

Gaila, kad prastai jaučiuosi (aukštas spaudimas, širdies ritmo sutrikimas), todėl negalėsiu aplankyti tetos, pašarvotos prie Petro ir Povilo bažnyčios.

Kaip gerai jausiuosi, jei aplink – vien juodos žinios. Justinui vėl koma, dabar dirbtinė. Genutė visai nusiminusi...

Žodžiu, šiomet Betliejaus žvaigždė spindi gan niūriame danguje.

2010 m. gruodžio 27 d., pirmadienis

...Televizija pranešė: šiandien mirė Vanda Zaborskaitė, eidama 89-uosius, mano buvusi dėstytoja, ori asmenybė. Beje, ji, net sužinojusi, kad skundą dėl jos ir kitų Lietuvių literatūros katedros darbuotojų pasirašė Vytautas Kubilius, užstojo ją nuo piktdžiugiškų puolėjų.

Nustebau ir sutrikau: tik tokia trumpa pastraipa, išgirdus per televiziją žinią apie man tikrai brangaus žmogaus mirtį! Dienoraštyje, deja, nieko nerašoma ir apie Profesorės laidotuves.

Paaiškinimas elementarus: dėl prastos sveikatos į paskutinę kelionę nepalydėjau ne tik savo tetos Monikos Dausienės, bet ir Vandos Zaborskaitės, kurią mudu su Justinu, kaip ir kiti kurso draugai, vadindavome malonybiniu vardu - Vandute.

2010 m. gruodžio 31 d., penktadienis

Šiąnakt ilgai negalėjau užmigti, vis galvojau apie Justiną. Susapnavau, kad jį lankau ligoninėje. Jisai toks sumenkęs, į mane žvelgia taip liūdnai, kad sapne pravirkau ir pabudau. Gal man reikėtų, nepaisant visko, jį aplankyti? Žinau, kad reanimacijoje tai galima daryti tik išimties tvarka, be to, sloguoju, negerai būtų, jei į ligoninę užneščiau kokį mikroba. Buvau nutaręs jį aplankyti, kai bus iš reanimacijos perkeltas į paprastą palatą, bet jau trys savaitės jis vis ten pat.

Ėmė graužti ir tokia mintis: o kokios bus smegenų traumos pasekmės? Tačiau veju tokią mintį šalin: dabar svarbiausia, kad Justinas liktų gyvas.

Justino nelaimė, be abejo, tapo man pagrindiniu įvykiu, juodai nudažiusiu visus 2010-uosius metus. Tie, kurie arti Justino (o ir tie, kurie toliau), sunerimę laukiame atomazgos, žinoma, optimistinės.

...Būta šiais metais ir šviesesnių akimirku. Išleista mano eilėraščių knyga „Antakalnio vigilijos“, nors galėjo ir nepasirodyti. Ačiū LATGA-A'i. Tiesa, apie šią knygą taip ir nebuvo nė vienos recenzijos, tik mažytė anotacija „Literatūroje ir mene“. Bet ar man vienam tenka susidurti su tokiu kritikos abejingumu?

Malonią staigmeną padarė kursioakai, š. m. vasario 14 d., t. y. mano 80-mečio išvakarėse, atėję į „Pauzės“ kavinę manęs pasveikinti. Čia buvo ir Justinas.

Įvyko gražūs jubiliejiniai Justino ir mano vakarai Vilniuje, Kaune (mano dar ir Utenoje, Justino - daug kur).

Rugpjūčio pirmąją pusę praleidome Nidoje. Sėkmingai nuvairavau savo mašinėlę, išloštą loterijoje, ten ir atgal. Sėkmingi anūkės Ievos mokslai Pedagoginiame universitete, jos kelionė su Ugnium į Paryžių. Mūsų dažnos viešnagės pas ją Pasakiškėse. Kūčios pas Kvintus. Ir t. t., ir pan.

Bet 2010-ieji buvo ir didelių netekčių metai. Netekom trijų kurso draugų - Algimanto Antanavičiaus, mūsų seniūnės Eugenijos Mikšytės-Lašienės, Danutės Šileikaitės-Mėlynienės, mūsų puikios dėstytojos Vandos Zaborskaitės. Skaudi buvo ir dviejų didelių rašytojų, mano gerų bičiulių - Juozo Apučio ir Jono Strielkūno - netektis. Į paskutinę kelionę palydėjau prezidentą Algirdą Brazauską, mano kartos žmogų. Kito prezidento iš mūsų kartos jau tikrai nebus!

Visą dieną netyla telefonas. Sveikina su Naujaisiais. O mums ši data - pati skaudžiausia metuose: tądien netekom Sauliaus. Rytoj sukanka 11 metų nuo baisios netekties.

Sudiegė širdį...

Sauliau, vaikeli, ką Tu mums padarei! Ir, svarbiausia, savo dukroms, žmonai ir pačiam sau. Juk Tau buvo vos 42 metai! Jeigu būtum šiandien gyvas, visai kitaip klostytusi visų mūsų gyvenimas. Nė mintis į galvą neateidavo, kad senatvėje Tavęs nebus šalia. Juk mokėjai seniems žmonėms būti toks lipšnus, paslaugus!

Gal ir be reikalo Tave baru? Juk spėjai tiek daug džiaugsmo suteikti kitiems per savo trumpą gyvenimą. Net ir šiandien daug kas mini Tave geru žodžiu. Ir į lietuviškų hiپیų (gėlių vaikų) istoriją įtraukia kaip ryškų šio judėjimo atstovą. Per televiziją rodo filmuką, kur Tu su savo „chebra“ kvailiojat. Ypač įsimintini kadrai, kur stovi (kaip ir Tavo draugeliai) lango nišoje, apleistame name: kiekviename lange po „personažą“.

Gal reikėtų ir man pasidomėti tuo hiپیų judėjimu, gal geriau imčiau suprasti Tave. Juk mudviem su Tavo mama labai nepatiko Tavo draugai, gyvenimo stilius, bijojom, kad dėl to nukentėsi, liksi nuošaly nuo „normalaus“ gyvenimo.

Žinau, kad paklaustas pareigūno, ar Tavo tėvas – žinomas poetas, Tu atšaudavai: ne, tai tik bendrapavardis. O štai Tavo bičiulis Rimas Burokas, kaip liudija neseniai paskelbti atsiminimai, išvaizda labai panašus į Tave, pakliuvęs į keblią situaciją sakydavo: mano tėvas – žinomas poetas, žurnalo redaktorius Algimantas Baltakis.

Tokiu pokalbiu su Tavim ir baigsiu šių metų dienoraščio sąsiuvinį. Palinkėk man (geriau – padėk) pagaliau parašyti knygą apie Tave.

Tos knygos, deja, lig šiol neparasiau, nors ir surinkau nemažai medžiagos: Sauliaus draugų prisiminimų, iškarpu iš spaudoje aprašytų savižudybių Lietuvoje ir pasaulyje. Perskaičiau dešimtis knygų, kuriose gvildinama savižudybės problema, pradedant Danutės Gailienės „Jie neturėjo mirti. Savižudybės Lietuvoje“ (1998) ir baigiant danų žurnalistės Inger Anneberg „Sielvartas po savižudybės. Knyga tiems, kuriuos paliko“ (lietuviškas vertimas 2006). Šias dvi knygas išskyriau todėl, kad D. Gailienė po knygos aptarimo Rašytojų klube tituliname lape užrašė: „Konkuruojančiai firmai – gerb. Algimantui Baltakiui. Nuoširdžiai. Autorė. 98 05 18.“ Taip mįslingai užrašė, nes iš kažkur sužinojo, kad sovietmečiu į mane yra kreipęsis ne vienas potencialus savižudis, dažniausiai merginos. Net neįtariau, kad, padėjęs kitiems, po dvejų metų nesugebėsiu išsaugoti savo sūnaus. O I. Anneberg knygos pavadinimas aiškiai nusako, kam ir aš adresuočiau savo knygą, jeigu ją pajėgčiau parašyti: tiems, kuriuos sielvarte paliko kraupiam poelgiui ryžęsi nelaimėliai...

Gal išvis nebūčiau minėjęs savo sūnaus, jei ne viena svarbi aplinkybė: šie prisiminimai apie Vandą Zaborskaitę (ir jos auklėtinį Justiną Marcinkevičių) atsirado po vieno įpareigojančio susitikimo Antakalnio kapinėse vidurvasarį.

Šiose kapinėse, kaip žinote, garsėja Menininkų kalnelis. O ant to kalnelio – nedidelė kalva, jos pačioje viršūnėje ir palaidota Vanda Zaborskaitė, greta savo vyro Rimanto Vėbros. Virš kapo dvi pilko akmens stelos, abi su tokiomis pačiomis lietuviškomis saulutėmis ir įrašais:

Rimantas Vėbra   Vanda Zaborskaitė

1931-1999**1922-2010**

Būtent to kauburio vakariniame šlaite ilsisi ir mūsų sūnus Saulius (1958- 2000), restauratorius, kuris didžiavosi, kad jam teko arkikatedroje restauruoti Šv. Kazimiero koplyčią. Tuometėje Arkikatedroje klebonavęs monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas yra ne sykį viešėjęs ir mūsų namuose. Saulius visad jį parveždavo į namus Pylimo gatvėje (dabar prie to namo prikalta memorialinė lenta, sukurta mano žento skulptoriaus Romo Kvinto).

Kai MonsinJORą sutikau jau po didžiosios mūsų šeimos nelaimės, jis man priekaištavo, kad nepranešiau apie Sauliaus mirtį, būtų velionį palydėjęs, kaip ir daugelį menininkų kalnelin atgulusiųjų. Pasakiau: nedrįsau kreiptis, juk prisimenu, kaip savižudį traktuodavo bažnyčia: neišleisdavo į kapines, laidodavo už tvoros. O čia dar pats vidužiemis (Saulius mirė sausio pirmąją), jūs garbaus amžiaus... MonsinJORas suniekino mano argumentą, sakė, tik Dievas yra mūsų visų teisėjas.

Panašiai galvojo ir kitas tolerantiškas kunigas: susigraudinome kapinėse išvydę nežinia kieno pakviestą vienuolį Julijų Sasnauską, kažkuo panašų į Saulių, jo bendraamžį. Vienuolis ir Bernardinų bažnyčioje, kupinoje jaunų veidų, aukojo mišias už sūnaus vėlę, pasakė gražų pamokslą, paguodė mus.

Po sūnaus mirties pusmėnesį visiškai nerašiau dienoraščio, nesirodžiau viešumoje. Tik sausio 16 d. įstengiau parašyti apie mus sukrėtusią nelaimę. Bet mano rašiniui labiau tinka kitos dienos įrašas, kur minima Profesorė.

Iš dvylikto sąsiuvinio

2000 m. sausio 17 d., pirmadienis

...Sigita mane varyte nuvarė į Vandos Juknaitės kūrybos vakarą (jai berods lapkričio mėnesį sukako 50). Vanda atėjo ir į Sauliaus laidotuves, ir dalyvavo gedulingose mišiose. Ji - subtilus žmogus, nekalbėjo man jokių banalybių. Neveltui ji parašė romaną „Šermenys“, kurį berods 1989-aisiais išspausdinome „Pergalėje“.

O šiandien su aktorium Remigijum Vilkaičiu skaitė parabolinę pjesę „Formulė“, kurią jau girdėjau Rašytojų klube, tada ji viena skaitė, ir visą, o šiandien - fragmentus. talkino vakarą vedęs Kęstutis Nastopka, Viktorija Daujotytė, Vanda Zaborskaitė, jauna teatrologė Eugenija Šniokaitė (?) ir Gintaras Beresnevičius. Geras vakaras, rimtas.

Man buvo nelengva toje salėje - daug kas vis prieidavo pareikšti užuojautos.

Puikiai prisimenu, kad prie manęs priėjo ir Vanda Zaborskaitė, nieko nepasakė, tik seseriškai apkabino.

Neužmiršau ir MonsinJORo. Nepiktai pabaręs mane, pasakė: kai sukaks metai nuo Sauliaus mirties, už jo vėlę būtinai aukosiu mišias Mikalojaus bažnytelėje (čia jis atsidūrė po Arkikatedros). Ir 2001-ųjų sausio šeštąją, per Tris Karalius, savo pažadą įvykdė.

Netrukus MonsinJORą jau teko lankyti ligoninėje (drauge su Justinu ir Viktorija

Daujotyte), o spalio 14 dieną mano dienoraštyje įrašyta: „Šiąnakt (3 val.) mirė Monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas. Vėl netekom brangaus žmogaus. Vakar jį lankė Justinas, sakė, buvo jau mieguistas. O gal prieš savaitę Monsinjoras buvo užsukęs į Rašytojų klubą! Vis dėlto Viešpats pasigailėjo savo ištikimo tarno: pasiuntė palyginti nesunkią mirtį (jis sirgo kepenų vėžiu, atsisakė operacijos). Užmigo amžinuoju miegu. Mums, kultūros žmonėms, Monsinjoro labai stigs. Jis buvo savotiškas menininkų kapelionas.“

Dienoraštyje aprašyta, kas dėjosi Arkikatedroje, MonsinJORą pašarvojus mažytėje Tremtinių koplyčioje tomis dienomis. Bet jūsų dėmesiui pateikiu tik laidotuvių dienos įrašą.

Iš tryliktojo sąsiuvinio

2001 m. spalio 17 d., trečiadienis

Monsinjoro laidotuvių diena. Seniai mačiau tokias minias laidotuvėse. Beje, jau vakar Monsinjoro karstas iš Tremtinių koplyčios (mažytės, nebuvo įmanoma prieiti arčiau prie karsto) buvo perkeltas į presbiteriją. Negi iš anksto nebuvo aišku, kiek žmonių jį lankys!

Didžiulis netikėtumas mūsų šeimai: Kazimieras Vasiliauskas buvo palaidotas priešais Sauliaus kapą, kitapus tako.

Štai ką pasakė prie kapo Justinas (cituoju tik ištraukėlę iš jo kalbos):

„Paskutinįsiek lenkiamės savo MonsinJORui. Visų mūsų MonsinJORui. Lenkiamės už Jo didžiąją, neprilygstamą tarnystę Žmogui ir Dievui.

Kas suskaičiuos, kiek šioje žemėje yra Jo paguostų, nuramintų, išteisintų, sutvirtintų, pažadintų ir pakylėtų! Jis ėjo visur, kur buvo šaukiamas, neatstūmė nė vienos rankos, kuri tiesėsi į Jį, nė vienos širdies, kuri ieškojo supratimo, paguodos, atleidimo.“

Nieko nesinori pridurti prie šių Justino žodžių.

Onės Baliukonės sudaryta knyga „Širdies neatskiriamasis. MonsinJORas Kazimieras Vasiliauskas mūsų atsiminimuose“ (2002) pradedama būtent šia Justino kalba.

Tomis gedulo dienomis Vanda Zaborskaitė irgi parašė atsisveikinimo žodį „Meilės ir laisvės kunigas“, kuris buvo paskelbtas „Metų“ žurnale (2001, Nr. 11) ir pakartotas Onės sudarytoje knygoje.

Siūlau susipažinti su ištrauka, kur Vandutė kalba kaip Monsinjoro bendraamžė ir bendramintė:

„Į kunigystę jį atvedė tas stiprus idealizmas, kuriuo Lietuvos jaunuomenė, jos katalikiškasis sparnas gyveno XX a. viduryje. Tai buvo Broniaus Krivicko, Mamerto Indriliūno, Pranės Aukštikalnytės, Vytauto Mačernio [drąsiai pridurkime – Vandos Zaborskaitės – A. B.] ir jų amžininkų karta, kurių katalikiškumas siejosi su kūryba, laisvės, tiesos ieškojimo dvasia. <...> Kunigystė Kazimierui Vasiliauskui buvo

tarnavimas kenčiančiam, tiesos ir gėrio alkstančiam, teisingumo trokštančiam žmogui“3.

Dažnai pagalvoju: gerai, kad mūsų Lietuva tokia nedidelė, – visi esame greta vienas kito.

Lankydamas Sauliaus kapą, nepatingiu užkopti ir į minėtą kauburį, pastovėti prie Vandos Zaborskaitės kapo. Čia ir sutikau šį kapą prižiūrinčią Virgiliją Stonytę. Būtent ji manęs ir pasiteiravo, ar negalėčiau parašyti prisiminimų apie jos įmotę. Sakau, kad mano atmintis nekokia, bet gal ką nors dienoraštyje rasiu. Kaip matote, ši bei tą radau.

Dar keli žodžiai apie antrąjį mano rašinio „personažą“ Justiną Marcinkevičių.

Šiek tiek chronologijos.

Rimtą galvos traumą, kaklo slankstelio lūžį poetas patyrė 2010 m. gruodžio 7-ąją. Savaitę ši nelaimė nebuvo viešinama, nors gandas jau plito. Bet gruodžio 14-ąją dienoraštyje konstatuojama: „Apie grėsmę Justino gyvybei jau ir spauda ėmė rašyti.“ Dienoraštyje įklijavau iškarpa iš tos dienos „Lietuvos ryto“ su Justino nuotrauka ir LR korespondentės Danutės Jonušienės straipsneliu: „Tautos mylimo poeto gyvybei – pavojus“.

Nuo tol reguliariai buvo pranešinėjama apie Justino sveikatos būklę ir spaudoje, ir per radiją. Būklė tai pagerėdavo, tai pablogėdavo, mūsų viltys tai išžiebėdavo, tai priblėsdavo.

Iki šiol maniau, kad Vanda Zaborskaitė mirė taip ir nesužinojusi, kas ištiko jos bičiulį. Klydau taip manydamas! Įdukros Virgilijos liudijimu, iki gruodžio 21 d., iki Profesorę ištikusio infarkto, ji ne tik skaitė laikraščius, klausėsi radijo, bet ir normaliausiai dirbo, rašė straipsnį apie Vincą Kudirką (ar tai nebus jos paskutinis darbas?). Žinoma, Vandutės negalėjo nejaudinti informacija apie Justino sveikatos būklę. Pati turėjusi nemažai reikalų su medicina, blaiviai vertino situaciją, nesitikėjo laimingos atomazgos.

Bet mirtis Vandą Zaborskaitę pirmiau pasiglemžė, tik jai buvo gailėstingesnė nei Justinui: atomazga atėjo po savaitės, o jo laukė dar ilgai trukusi akistata su mirtimi.

Baigėsi gruodis, sausis, įpusėjo vasaris.

Po ilgai trukusių kančių Justinas mirė 2011 metais jam itin brangią dieną – vasario šešioliktąją ir į paskutinę kelionę buvo iškilmingai palydėtas visos doros Lietuvos.

Palaidotas tose pačiose Antakalnio kapinėse, kaip ir Vandutė. Tik ne ant Menininkų kalnelio, o slėnyje, prie pagrindinio tako, netoli nuo memorialo žuvusiems už Tėvynę. Neseniai ant jo kapo buvo pastatytas paminklas, irgi su lietuviška saulute, tik ne išraižyta akmenyje, bet nukalta iš metalo.

Gal neužmiršote, kad, cituodamas Vandos Zaborskaitės žodžius iš pokalbio su Valdu Kukuliu, prašiau išidėmėti profesorės aiškinimą, kas lemia menininko gyvenimo vertę: jo kūriniai ar biografijos faktai. Pasirodo, ir po dvidešimties metų toks aiškinimas kai kam bado akis.

Jūsų dėmesiui – įrašas *dvidešimt septintame dienoraščio sąsiuvinyje*.

2012 m. gegužės 5 d., šeštadienis

Perskaičiau „Literatūroje ir mene“ (Nr. 18) Irenos Balčiūnienės straipsnį, mišlingai pavadintą – „Niekšybė prasideda nuo tokių, kaip aš, arba Kerouaco dvasia Lietuvoje“. Iš pavadinimo galima pagalvoti, kad autorė užsiims „saviplaka“. Anaiptol, ji plaka ne save, o kitus. Jai užkliūva ne tik Justinas, bet net ir Vanda Zaborskaitė. Kad būtų aiškesnis kontekstas, cituoti pradėsiu iš toliau:

„Jei tautiniai jausmai įgydavo politinį atspalvį, Maskva reaguodavo griežtai. Visu broliškų respublikų kompartijos viršūnės patyrė valymus. Tik lietuviškoji visada postus išlaikė, nes buvo be galo klusni ir patikima [ne visada klusni, prisiminkime Trakų pilies atstatymo istoriją, kukurūzų vaju ir pan. – A. B.]. Atkūrus nepriklausomybę, ji kaipmat perdažė savo pažiūras, vertybes, elgesį.

Gal šios veiklos nė neprisimintume, jei prekiaavimo talentu kai kas nevadintų tarnavimu Lietuvai. Niekaip iš atminties nedyla V. Zaborskaitės straipsnis „Rašytojas yra asmens pusėje“ („Literatūra ir menas“, 1992 01 11), kuriame profesorė aistringai neigė, jog kūrybinė inteligentija, tiek su įkvėpimo nestokojančiais, tiek su *pavargusiais herojais* ir *konradais valenrodais* buvo tapusi sovietinės okupacijos rėmėja. „Menininko gyvenimas šliejasi prie kūrinio ir visuomeninę vertę įgauna tik per jį, o ne atvirksčiai. <...> Ar šiandien kam labai svarbu, kad Gėtė didžiuodamasis priėmė ordiną iš Napoleono, užkariavusio jo tėvynę?“ – klausė ji.“

Pašiuropau perskaitęs: Vanda Zaborskaitė siejama su sovietinės okupacijos rėmėjais. Negi straipsnio autorė nėra skaičiusi profesorės veikalų, nežino jos biografijos?

Beje, I. Balčiūnienė giria Vytautą Kubilių už drąsą. Teisingai giria jo straipsnį „Talento mįslės“, deja, užmiršdama, kad būtent Vytelis žalioje jaunystėje pasirašė skundą prieš Vandą Zaborskaitę ir kitus lietuvių literatūros katedros žmones, ir dalis jų buvo išvaryta. Kai šį faktą spauda paviešino jau Nepriklausomybės metais ir prasidėjo negražus V. Kubiliaus puolimas, Vanda pirmoji užstojo Kubilių, parodydama, kaip privalo elgtis tikras inteligentas: užmiršti vakarykštes nuoskaudas, jei žmogus pasikeitė.

Dar pastaba.

Derėtų suvokti, kad ir V. Kubilius „Talento mįslėse“ taikė Kostui Kubilinskui tą patį principą, kaip ir V. Zaborskaitė, pirmenybę teikdamas ne poeto biografijos „niuansams“, tik užuominomis atskleistiems, o jo kūriniais, tapusiems vaikų literatūros klasika. Būtent tos užuominos, o ne „metodas“ ir užkliuvo buvusiems „idėjinio grynumo“ sargams. Pasirodo, ir dabar atsiranda tokių „grynumo“ gynėjų...

Atidesnis skaitytojas pastebės, kad tas pats Valdo Kukulo pokalbis su Vanda Zaborskaitė jos knygoje „Tarp istorijos ir dabarties“ (iš jos citavau) vadinamas vienaip, o savaitraštyje „Literatūra ir menas“ – kitaip. Spėju, kad Valdas parinko trumpesnę, lokesnę pavadinimą, o Vandutė paliko knygoje savąjį.

Džekas Keruakas (Jack Kerouac) ir jo romanas „Kelyje“, lietuviškai pasirodęs 1972-

aisiais, t. y. tais metais, kai Kaune susidegino Romas Kalanta, ir mano sūnui, kaip ir ne vienam jo kartos jaunuoliui, buvo tapęs savotiška biblija. Prisipažįstu: nemėgau tos knygos, nors ir talentingai parašytos. Maniau, kad ji skatina mano sūnų kai kuriems pramušgalviškiems poelgiams.

Ir dar vienas dienoraščio įrašas iš *dvidešimt aštunto, paskutiniojo, sąsiuvinio*.

2012 m. spalio 21 d., sekmadienis

Šiandien iškili sukaktis.

Prieš 150 metų gimė mūsų didysis dainius Maironis. Simboliška, kad šią sukaktį sutinku rašydamas prisiminimus apie Vandą Zaborskaitę, kurios pagrindinis veikalas – monografija „Maironis“ (1968). Nustebau, kad savo dienoraščiuose radau daug įrašų, kur minima mano buvusi dėstytoja, aktyvi „Pergalės“ ir „Metų“ autorė. Parinkau vien tai, kas susiję su jos tauriu elgesiu 1991–1995 metais, taigi pervartų laikotarpiu, kai išryškėjo tikroji asmenybės esmė.

Nuo kalvos, ant kurios palaidota Vanda Zaborskaitė, Menininkų kalnelio kapai – lyg ant delno. O čia auganti didžiulė drebulė kiekvieną rudenį barsto geltonus lapus ant man brangių kapų. Gal smarkesnis vėjo gūsis kokį lapelį nuskraidina ir ligi Justino kapo, kurio nuo kalvos nematyti.

Kai vėlinių pavakarę atėjau pagerbti mirusiųjų atminimo, ant drebulės jau nebuvo likę nė lapelio.

2012 m. lapkričio 2 d., Vėlinės

1 Zaborskaitė V. Tarp istorijos ir dabarties. – Vilnius: Tyto alba, 2002. – P. 404. Toliau bus nurodomi tik šios knygos puslapiai.

2 Iš Andriaus Vaitonio pokalbio su Alfonsu Maldoniu „Dabar apsivalymo ir išsiaiškinimo laikas“ // Respublika. – 1996. – Lapkričio 11. – Nr. 264.

3 Širdies neatskiriamasis. Monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas mūsų atsiminimuose. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002. – P. 40.